

*Сімонок В. П.,**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**Мельнікова Т. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

І.С. ТУРГЕНЄВ ТА А.А. ФЕТ: ОСОБИСТІ ТА ТВОРЧІ ВІДНОСИНИ ПИСЬМЕННИКІВ У КОНТЕКСТІ ЇХНІХ ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ

Анотація. Статтю присвячено аналізу особистих та творчих відносин І.С. Тургенєва та А.А. Фета, що закономірно привели до взаємного творчого впливу письменників. Факти, що підтверджують це ствердження, містяться у творчій спадщині обох авторів, як у її епістолярній частині, так і у творах. Зазначена тема не є досконало вивченою в дослідницькій літературі та заслуговує на увагу, тому що може слугувати яскравим прикладом плідного взаємного впливу творчих особистостей.

Знайомство І.С. Тургенєва та А.А. Фета відбулося у 1853 році та сприяло входженню молодого літератора у літературні кола та його знайомству з видатними літературними діячами того часу. Крім того, зацікавленість самого Тургенєва творчістю поета, його і схвальне, і критичне до неї ставлення мали для Фета велике значення та вплинули на розвиток його подальшої творчості.

Аналіз епістолярної спадщини Тургенєва, яка містить велику кількість згадувань віршів Фета та їх цитувань, навіть у суто побутових ситуаціях, свідчить на користь того, що поезія Фета не залишила байдужим всесвітньо відомого письменника. Тургенєв доклав максимум зусиль для популяризації поезії Фета, використавши для цього навіть музичний жанр. Випадки перетинання поетичних мотивів та фактів життя Фета із творчістю самого Тургенєва також досліджуються у статті.

Крім того, у статті не залишається поза увагою той факт, що водночас літературно-естетичні погляди Тургенєва та Фета були дуже далекими від схожості, що часто ставало основою для палкої полеміки між літераторами.

Аналіз фактів творчої взаємодії двох літераторів надає можливість простежувати випадки перетинання і розбіжностей у їхній творчості та простежити, як особисте та творче спілкування талановитих людей дало поштовх для творчого розвитку кожного з них, у результаті чого їх сучасники та нащадки отримали можливість насолоджуватися літературними творами, що стали класикою всесвітньої літератури.

Ключові слова: літературно-естетичні погляди, взаємний творчий вплив, творча спадщина.

Постановка проблеми. У статті досліджуються відносини І.С. Тургенєва та А.А. Фета з погляду їх взаємного впливу на творчість один одного. Підтвердження зазначеного впливу збереглися та надійшли до нащадків у особистому листуванні

письменників між собою та з іншими особами, а також безпосередньо у творчості обох авторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми.

Ця сфера життя та творчості обох письменників не є ретельно дослідженою через те, що факти взаємного творчого впливу письменників розміщені у їхній творчій спадщині фрагментарно, а іноді і неявно. Певний аспект творчої взаємодії Тургенєва та Фета досліджується у статті І.І. Доценко «Літературна пародія як акт творческої критики» [1, с. 146–148].

Мета статті – узагальнити факти творчого взаємного впливу А.А. Фета та І.С. Тургенєва, що містяться у їхній творчій спадщині; простежити характер особистих та творчих відносин письменників у контексті цієї взаємодії; проаналізувати сутність розбіжностей у літературно-естетичних поглядах обох авторів.

Досягнення зазначеної мети автор статті намагається здійснити шляхом вирішення таких завдань:

- 1) поєднати та дослідити характерні випадки творчого взаємного впливу А.А. Фета та І.С. Тургенєва;
- 2) виявити, як саме перетинання особистих та творчих відносин письменників вплинуло на розвиток їхньої творчості;
- 3) визначити відмінності у літературно-естетичних поглядах І.С. Тургенєва та А.А. Фета.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Класик світової літератури Іван Сергійович Тургенєв увійшов у творче життя Афанасія Афанасійовича Фета у 1853 році, і ті дружні відносини Фета з Тургенєвим, що зародилися в той час, наклали вагомий відбиток на всю творчу долю поета. З першої зустрічі розмова Фета з Тургенєвим відразу ж отримала виключно літературний характер і конструктивно-критичний напрям. Наприклад, Тургенєв схвалив переклади Фетом Горация, але, ознайомившись із п'єсою Фета («плохой комедийной в стихах»), висловив критичну думку про те, що у останнього відсутній драматичний талант, порадивши: «Не пишите ничего драматического. У вас этой жилки совершенно нет» [2, с. 7]. Саме до цієї поради Фет прислухався і надалі дотримувався її у своїй творчості. У цьому ж році за підтримки Тургенєва, який порекомендував поета своїм друзям, Фет познайомився із редакцією журналу «Современник». Крім того, в 1856 році редакція журналу «Современник» допомогла Фету в новому виданні його збірки «Стихотворения А.А. Фета», при цьому

Тургенев взяв найактивнішу участь в її підготовці – став її редактором, написав передмову та рецензію [3, с. 707]. Тобто можна помітити, що тільки критичними зауваженнями ставлення Тургенєва до творчості Фета не обмежувалося. Що стосується характеристики Тургенєвим особистості поета, то в листах письменника присутні такі характеристики: «натура поэтическая», «милий малый», «человек-душа, врет он так мило, что хочется его расцеловать», «душка», «милейший смертный», «малый <...> превосходный», «милий», «хороший малый», «прелестный друг», «Фетушка», «милейший Фет», «милий Афанасьюшка», «милейший Фетище» [4, т. 2, с. 163, 164 / т. 3, с. 140, 142, 233 / т. 4, с. 255, 278, 315, 320 / т. 5, с. 46, 198, 262]. Крім епістолярних зізнань Тургенєва у щирій прихильності до Фета [4, т. 4, с. 329 / т. 5, с. 112 / т. 6, с. 107], про це говорить і той факт, що Тургенєв прийняв пропозицію Фета бути боярином на його весіллі і говорив про це так: «Дай бог ему счастья! Он добрый, он его заслуживает» [4, т. 3, с. 145].

Не залишається сумнівів, що Тургенєв високо оцінював поетичну творчість Фета, постійно повертаючись до фетівських віршів у своїх листах, із чого явно випливає, що їх поетичність проникла у свідомість Тургенєва. В епістолярній спадщині Тургенєва міститься достатня кількість підтверджень цьому.

Наприклад, Тургенєв був у захваті від опису літньої ночі у фетівському вірші «Растут, растут причудливые тени» (1854) і в одному зі своїх листів цитує його по пам'яті: «И сыплет ночь своей бездонной урной / К нам мириады звезд» (у Фета – «Да сыплет ночь») [4, т. 3, с. 165].

В іншому листі Тургенєв оцінює переклад Фетом од Горация як «превосходный» і висловлює переконання, що ця робота «останется в литературе» [4, т. 3, с. 198]. (Зауважимо, що в 1884 році за книгу «Гораций Флакк К. В переводе и с объяснениями А. Фета» (1883) Фету була вперше присуджена повна Пушкінська премія, до того Премія присуджувалася авторам тільки у половинному розмірі).

У листі літературному критику В.П. Боткіну 11 (23) червня 1856 року Тургенєв захоплено відгукується про вірш Фета «Ответ Тургеневу», цитуючи його рядки:

Вчера я шел в ночи и помню очертанье
Багряно-золотистых туч.
Не мог я разгадать: то яркое сиянье –
Вечерней ли зари последнее прощанье
Иль утра пламенного луч?

Как будто среди дня, замолкнувши мгновенно,
Столица севера спала,
Под обаяньем сна горда и неизменна,
И над громадой ночь, бледна и вдохновенна,
Как ясновидящая шла.

У листі О.В. Дружинину 5 (17) грудня 1856 р. Тургенєв не приховує, що захоплений віршем Фета «У камина», і навіть наводить його повністю:

Тускнеют угли. В полумраке
Прозрачный вьется огонек.
Так плещет на багряном маке
Крылом лазурным мотылек.
Видений пестрых вереница
Влечет, усталый теша взгляд.
И неразгаданные лица
Из пепла серого глядят.

Встаёт ласкательно и дружно
Былое счастье и печаль,
И жжет душа, что ей не нужно
Всего, чего глубоко жаль.
[4, т. 3, с. 52].

У листі до В.П. Боткіна 27 липня (8 серпня) 1857 р. Тургенєв пише про вірш Фета «Еще майская ночь»: «стихотворение, где "в воздухе за песней соловьиной разносится тревога и любовь" – прелесть» [4, т. 3, с.140].

У 1864 році в пам'ять про померлого О.В. Дружиніна Фет написав вірш «На смерть А.В. Дружинина», який справив на Тургенєва глибоке враження. Коли Фет запитав у Тургенєва, чи сподобався він письменнику, Тургенєв відповів: «Вы видите, я плачу, это лучшая похвала стихотворению» [2, ч. 3, с. 6].

Щоб оцінити, наскільки глибоко вірші Фета проникали у свідомість Тургенєва, можна навести і ті часті випадки, коли Тургенєв цитує їх в абсолютно побутових ситуаціях. Наприклад, у листі Фету з Парижа 26 грудня (7 січня) 1862 року, кажучи про їх майбутню зустріч, Тургенєв використовує рядки з вірша «Весенние мысли»: «А ранней весной, когда птицы полетят опять – к берегам, расторгаящим лед" – мы, бог даст, опять увидимся» [2, ч. 4, с. 329]. Замислюючись, що, коли він приїде у Росію, на нього чекають «не одни веселье ощущения» – «придется много хлопотать и трудиться», Тургенєв, проте, сподівається, що у результаті все завершиться творчим успіхом: «но все-таки авось мы огласим те поля "невольной песней – невольной и последней может быть"» («Еще майская ночь») [4, т. 4, с. 363]. Відомо, що Тургенєв цікавився думкою Фета про роман «Отцы и дети». В одному з листів він просить Фета дати відгук на цей твір: «Одним словом (говоря Вашим стихом): Жду!». Він має на увазі вірш Фета «Я жду... Соловьиное эхо», який вперше було опубліковано у журналі «Отечественные записки» в 1842 році, в № 5 [4, т. 5, с. 362–363]. П.В. Анненкову в листі з Баден-Бадена 11 (23) березня 1865 р. Тургенєв пише, що весна запізнюється і випав глибокий сніг. Своє розчарування він висловлює словами Фета з вірша «Был чудный майский день в Москве» (1857) – «весна никак не хочет решиться, говоря словом Фета, "повеять крылом"» [4, т. 4, с. 192–193]. У Фета: «Все тихо веяло крылом / Над грустию разлуки». [4, т. 4, с. 192–193]. Таких прикладів достатньо, щоб оцінити ступінь особистісного проникнення Тургенєва у поезію Фета.

Кращі фетівські вірші Тургенєв вважав надзвичайно музичними і мелодійними. Адже саме він порадив П. Віардо покласти на музику вірші Фета «Шепот, робкое дыханье», «Тихая звездная ночь», «Я долго стоял неподвижно». Тургенєв особисто повідомив про це Фету з Парижа 26 січня (7 лютого) 1863 року [4, т. 6, с. 108]. Тургенєв радів, що вірш Фета «Тихо вечер догораёт», покладений на музику Віардо, «производит фурор в Париже» [4, т. 4, с. 108]. Виключно примітним є той факт, що, плануючи видати альбом своїх романсів, П. Віардо, всевітньо відома співачка, прислуховується до поради Тургенєва і включає в нього шість романсів на вірші О.С. Пушкіна («Заклинание», «Туча», «Цветок», «Ночь», «На холмах Грузии», «Для берегов отчизны дальней»), два – на вірші М.Ю. Лермонтова («Колыбельная песня», «Когда печаль слезой невольной»), п'ять – на вірші Фета: («Шепот, робкое дыханье», «Тихая звездная ночь», «Я долго стоял неподвижно», «Полно спать», «Полуночные образы»), про що йдеться у листі Тургенєва до

Ф. Боденштедт з Баден-Бадена 24 червня (6 липня) 1863 года [4, т. 5, с. 132]. (Цей альбом побачив світ у Лейпцигу та Петербурзі у 1864 році). Сам факт сусідства в цій збірці віршів Фета з віршами найвідоміших поетів Росії є найкращим підтвердженням високої оцінки Тургенєвим його поезії.

Крім того, в дослідженнях творчості Тургенєва неодноразово було відзначено, що тим чи іншим чином спілкування з Фетом залишило слід у відомих творах самого Тургенєва. Наприклад, вірші Фета «Какое счастье: и ночь, и мы одни», «Что за ночь! Прозрачный воздух скован», «На Днепре в половодье» знайшли своє відображення в повісті «Ася» [5, с. 36–41].

Відомо так само, що в житті Фета мало місце непорозуміння, яке призвело до того, що поет усе життя не міг носити прізвище рідного батька і був позбавлений спадкового дворянства, що наклало серйозний відбиток на розвиток його особистості. Безумовно, що Тургенєв був у курсі цієї історії, і цілком ймовірно, що саме ці події знайшли відображення в тургенєвській повісті «Несчастливая», де описується ситуація з походженням героїні, обговоренням її національності та гордим батьком-дворянином.

Для характеристики психологічного типу героя, його складного внутрішнього світу Тургенєв змушує «зайву людину» Олексія Петровича («Переписка») говорити поетичними рядками Фета [6, т. 6, с. 170].

А як епіграф до повісті «Призраки» Тургенєвим використані рядки з фетівського вірша «Фантазия»: «Миг один... и нет волшебной сказки/ – И душа опять полна возможным» [6, т. 9, с. 77].

Але справедливості заради, необхідно відзначити, що, хоча й очевидно, що Тургенєв високо оцінював творчість Фета, деякі аспекти естетичного світогляду поета ставали причиною його критичного ставлення. Наведемо одну саркастичну цитату, де Тургенєв радить Фету: «Пишите, пишите стихотворений как можно больше, у Вас из десяти всегда одно превосходное, а это – огромный процент» [4, т. 3, с. 165]. Хоч і варто визнати, що критичні зауваження Тургенєва носять дружній характер, але їх форма іноді досить різка. Суть протиріччя між творчим світоглядом Фета і Тургенєва полягає в тому, що останній перебував під досить сильним впливом В.Г. Белінського, дотримувався демократичних поглядів і вважав, що мистецтво має громадянське призначення. Водночас естетичні погляди Фета полягали зовсім в іншому. Він був апологетом стихійності та інтуїтивності у творчості – зокрема, поезії.

З одного боку, Тургенєва привертала в поезії Фета саме ці риси – свобода поетичної думки, відсутність обмеженої заданості. Він пише Фету в 1855 році: «Что вы мне пишете о Гейне? Вы выше Гейне, потому что шире и свободнее его» [4, т. 2, с. 269]. Водночас те, що Фет був прихильником дотримання безсвідомості в творчості, призводило до лютих спорів двох творчих особистостей. Барвисті описи подібних суперечок та інші свідчення літературно-естетичної полеміки між Тургенєвим і Фетом містяться в їхній творчій спадщині.

Але важливо зазначити, що, як би не розбігалися літературно-естетичні погляди Тургенєва та Фета, безсумнівним залиша-

ється той факт, що їх спілкування та дискусії, взаємопідтримка та суперечки – все це врешті-решт лише вдосконалило та збагатило той творчий спадок, який вони залишили нащадкам.

Література:

1. Доценко И.И. Литературная пародия как акт творческой критики. *Писатель – критик – писатель*: материалы третьих варзобских чтений «Проблемы писательской критики». Душанбе, 1992. С. 145–148.
2. Фет А.А. Мои воспоминания. 1848–1889: в 2 т. Пушкино: Культура, 1992. Т.1 (1848 – 1863). 452 с., Т.2 (1864 – 1889). 402 с.
3. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем: в 30 т. Сочинения: в 12 т. М.: Наука, 1986. Т. 12. С. 707–710.
4. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем: в 28 т. Письма: в 13 т. (1831 – 1883). М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1961–1969.
5. Тургенев и его современники. Л.: Наука, 1977. С. 25–47.
6. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем: в 28 т. Сочинения: в 15 т. (1834–1883). М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1960–1968.

Simonok V., Melnikova T. Ivan Turgenev and Afanasii Fet: The writers' personal and creative relations in the context of their literary and aesthetic views

Summary. The article is devoted to the analysis of personal and creative relationships of Ivan Turgenev and Afanasii Fet, which naturally led to the mutual creative influence of writers. The facts that confirm this thesis are contained in the creative heritage of the authors, both in its epistolary part and in their creative works. This issue is not well studied in the research literature and can serve as a vivid example of the fruitful mutual influence of creative individuals.

Ivan Turgenev and Afanasii Fet's acquaintance took place in 1853 and contributed to the young writer's entry into literary circles and his acquaintance with prominent literary figures of the time. In addition, Turgenev's interest in the poet's work, his both approving and critical attitude to it, was of great importance to Fet and certainly influenced the development of his creative work.

An analysis of Turgenev's epistolary heritage, which contains a large number of mentions of Fet's poems and their quotations, even in purely domestic situations, shows that Fet's poetry did not leave the world-famous writer indifferent. Turgenev made every effort to popularize Fet's poetry, using even the framework of the musical genre. Cases of intersection of poetic motives and facts of Fet's life with Turgenev's creative works are also investigated in the article.

In addition, the article does not ignore the fact that the literary and aesthetic views of Turgenev and Fet were very far from similarities, which often became the basis for heated controversy among writers.

The analysis of the facts of the two writers' creative interaction provides an opportunity to trace cases of intersections and differences in their work, and to observe how personal and creative communication of talented people gives an impetus to the creative development of each of them, and as a result their contemporaries and descendants enjoy literary works that become classics of world literature.

Key words: literary and aesthetic views, mutual creative influence, creative heritage.